

Олена Шепелєва

старший викладач
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-4260-0840
shepelevaolena@ukr.net

Ольга Демиденко

кандидат педагогічних наук, доцент
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-0643-5510
olga.demydenko80@gmail.com

Катерина Мазепа

магістрантка факультету лінгвістики,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
katamazepa@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІРЛАНДСЬКИХ МОВНИХ РЕАЛІЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглянуто особливості перекладу ірландських мовних реалій українською мовою на основі аналізу англomовної художньої літератури, адже це є одним з напрямків мовознавства, що розвивається дуже активно. Наголошено, що передача позамовної дійсності словами-реаліями є однією з найскладніших проблем у теорії та практиці перекладу, яка включає не лише перекладацький аспект, а і країнознавство, міжкультурну комунікацію тощо. Зазначено, що культурно марковані лексеми вживаються на позначення колориту тієї чи іншої нації, представляють певні аспекти її ментальності. Такі слова / словосполучення здебільшого не мають відповідників у інших мовах і потребують особливої уваги та прискіпливості у відтворенні цільовою мовою. Популярним методом, який використовують для інтерпретації та систематизації теоретичного матеріалу є метод аналізу та синтезу. Також з'ясовано проблеми адекватного перекладу ірландської національно маркованої лексики в українському відтворенні, та охарактеризовано типологію ірландських реалій при перекладі. Дослідження ірландських реалій, результати яких стисло представлені у цій статті, проведено на матеріалах історичних пам'яток ірландського народу (саги, скелі) та роману ірландського письменника Донала Раяна «Серце на шарнірі». Перекладацький аналіз довів, що переклад реалій може відбуватися за допомогою різних прийомів перекладу, але найуживанішими є транскрипція і транслітерація, калькування та напівкалька, описовий метод з тлумаченням, роз'ясненням, семантичний український відповідник. З-поміж особливостей передачі ірландських реалій на українську мову слід також звертати увагу на соціолінгвістичний та культурологічний аспекти. Лінгвокультурологічний вимір передбачає роботу із двома важливими частинами цього питання: мовним і культурологічним.

Ключові слова: реалія; класифікація культурно маркованих одиниць; ірландські реалії; прийоми перекладу ірландських реалій; художня література.

1. ВСТУП

Взаємовплив регіональних та світових культур є невід'ємним чинником розвитку сучасного світу. Кожній культурі притаманні свої універсальні та специфічні елементи. Культура кожного народу має неповторність; представники різних мов по-різному розглядають навколишній світ та позначають одні й ті самі реалії.

Всі особливості народу та його культури знаходять своє відображення у мові, а точніше у культурно-маркованих словах (слова-реалії), які містять у собі інформацію про країну, її звичаї і традиції. «Мова – дзеркало культури, у ній відбивається не тільки оточуючий людину світ, умови її життя, але й ментальність національний характер, стиль життя, традиції, звичаї та мораль, тощо» (Лебідь, 2018, с. 68). Реалії є важливою складовою національної своєрідності, тому їх переклад порушує проблеми пов'язані з їх відтворенням.

Передача позамовної дійсності словами-реаліями є однією з найскладніших проблем у теорії та практиці перекладу, яка включає не лише перекладацький аспект, а і країнознавство, міжкультурну комунікацію тощо. Актуальність проблеми полягає у тому, що перекладач зустрічається із відтворенням культурно маркованих одиниць дуже часто, реалії завжди становлять складність у процесі перекладу. На даний момент не розроблено чітких критеріїв ідентифікації подібної лексики та методів їх перекладу на цільову мову.

Слід зазначити, що питанню перекладу слів / словосполучень-реалій присвятили свої роботи науковці Зорівчак, Бурбак, Левицька, Лебідь, Карабан, Лукаш та ін. Ірландську культурно марковану лексику та її відтворення в українських перекладах досліджували: Доценко, Смольницька, О'Лір, Новикова, Трош та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості перекладу ірландських реалій українською мовою на основі художньої літератури та лексикографічних джерел, схарактеризувати типологію реалій. Джерельною базою слугують історичні пам'ятки ірландського народу (саги, скелі) та твори ірландського письменника Донала Раяна.

2. МЕТОДИ

Для проведення дослідження застосовано низку загальнонаукових та лінгвістичних методів: метод аналізу та синтезу (для інтерпретації та систематизації теоретичного матеріалу), дедуктивний метод, описовий, метод лінгвокультурологічного аналізу, перекладацький аналіз і метод суцільної вибірки.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Явище реалій репрезентує поняття, об'єкти, характерні для життя, культури одного народу і є маловідомими / невідомими для іншого. Культурно марковані лексеми вживаються на позначення колориту тієї чи іншої нації, представляють певні аспекти її ментальності. Такі слова / словосполучення здебільшого не мають відповідників у інших мовах і потребують особливої уваги та прискіпливості у відтворенні цільовою мовою.

Англomовна лінгвокультура Ірландії формувалася в результаті багатовікової взаємодії кельтської та англосаксонської лінгвокультури. Завоювання острова норманами та англійцями, кельтський вплив, захист католицької віри, створення незалежної Ірландської держави (1642) і політичний спротив Британській імперії та інші події, – все це відзначилось на культурі та мові ірландського народу (Маккормак, 2006). Загальновідомо, що кожна національна література так чи так позначена слідами тих культурно-історичних явищ, що відбуваються в суспільстві, яке її витворило. Цікаво, що національні літератури, які ніколи не мали безпосередніх контактних зв'язків між собою, можуть виявляти чимало спільних рис через подібність історичних передумов, у яких вони сформувалися. Тому народи зі схожим колоніальним досвідом у минулому здатні цілком подібно відтворювати свій самообраз у літературі. Колоніальне минуле ірландців наклало на їхній національний самообраз істотний відбиток, який прослідковується і в сучасній літературі. Так, на формування ірландського самообразу вплинули негативні гетерообрази колонізатора (як-от гетерообраз ірландців як нації пияків і жорстоких повстанців). Слід зазначити, що попри важку історичну боротьбу за незалежність, збереження пам'яті про минуле, ірландці зараз є впевненою нацією, яка більше не обтяжена неповноцінністю як результатом колоніальної спадщини. У сучасній ірландській прозі також піднімаються питання відродження та національної ідентичності, проте вони звучать доволі оптимістично.

У сучасній лінгвістиці існують різні підходи щодо класифікації та типології

національно маркованої лексики, науковці розрізняють реалії в залежності від ознаки (тематико-побутові, етнографічно-ідентичні, суспільно-історичні тощо), покладеної в її основу. З погляду перекладознавства, Зорівчак (1989) в роботі «Реалія та переклад» представляє поділ реалій в історико-семантичному та структурному планах. З історико-семантичного погляду дослідниця виділяє: історичні реалії – семантичні архаїзми; їм властива сема «минуле» (Зорівчак, 1989). Подібний тип вміщує фонові знання культурної спадщини (*the Black and Tans* – «чорно-руді» – англійські каральні загони в Ірландії в 1920-1923 рр.; брали участь в придушенні ірландського національно-визвольного руху); і власне реалії (Маккормак, 2006).

У структурному плані Зорівчак зазначає три типи реалій: реалії-одночлени (Ulster-Ольстер), реалії-полічлени номінативного характеру (*Orange Order* – протестантське братство), реалії-фразеологізми (*Irish mantle* – плед або ковдра, часто єдиний одяг бідняка-ірландця) (Гапонів, Возна, 2005).

Щодо перекладацької практики, то виокремлюють явні і скриті (приховані, потаємні) реалії (Зорівчак, 1989). Приховані реалії – це слова, які мають еквівалент у мові-реціпієнта, але значення із перекладеною – різне. Також приховані реалії можуть мати різне стилістичне забарвлення та культурологічну розбіжність (Раян, 2020, с. 70–73).

У теорії та практиці перекладу реалій, задля збереження культурної насиченості, дослідники Лебідь, Лукаш, Влахов і Флорін та ін. вдаються до різних способів трансляційної передачі реалій: транслітерація та транскрипція, калькування та напівкалькування, метод уподібнення та семантичний неологізм, приблизний та описовий переклад. Виокремлюють дев'ять основних прийомів перекладу реалій: транскрипцію (транслітерацію), гіперонімічне перейменування (генералізація), дескриптивну перифразу (зазвичай, у поетичному жанрі), калькування, комбіновану реномінацію (найчастіше транскрипція з описовою перифразою), транспозицію на конотативному рівні, метод уподібнення (відтворення семантико-стилістичних функцій реалій мови-джерела іншомовним аналогом), контекстуальне розтлумачення реалій, ситуативний відповідник (Лебедь, 2018).

Досліджений аналіз ірландської культурно маркованої лексики довів, що поширеними прийомами перекладу реалій засобами української мови є транслітерація, транскрипція, дослівний переклад і напівкалька, описовий і приблизний переклад.

Транслітерація та транскрипція.

- відтворення топонімів: *Dublin* – Дублін, *Liffey* – Ліффі (річка, що протікає через центр Дубліна), *Lily* – Лілі, *province* – провінція;

- міфічні істоти та кельтські свята: *Lughnasadh (Lammas)* – Лугнасад (Ламмас) – свято родючості, яке ірландці відзначають 1 серпня (Лугнасад згадується в найдавніших ірландських джерелах); *leprechaun* – лепреконе (персонаж ірландського фольклору), *banshee* – банші (в народному фольклорі різновид фей), *Gancanagh, gankoner* – ганконер (ірландський демонологічний персонаж, відомий у фольклорі ельф-спокусник);

- музика, танці, спорт: *fiddle* – фіддл (ірландська скрипка).

Калькування та напівкалька:

- топоніми: *Palace Tara* – палац / замок *Tara* (історичне місце), *Northern Ireland* – Північна Ірландія,

- ірландський фольклор, кельтські свята, розваги: *Saint Patrick's Day* – День святого Патрика (культурне та релігійне ірландське національне свято, 17 березня).

Описовий метод (тлумачення):

- визначні події / дати, свята: *Beltain (Бельтайн)* – кельтське свято весни, *Samhain (Самайн)* – кельтське свято зими;

- предмети: *bottle of Paddy* – ірландське віскі.

З-поміж особливостей передачі ірландських реалій на українську мову також варто звернути увагу на соціолінгвістичний та культурологічний аспекти. Лінгвокультурологічний аспект передбачає роботу із двома важливими частинами цього питання: мовним і культурологічним. Ці два аспекти взаємодіють один з одним, тому що загальновідомо, що

культура реалізується у мові, а мова у культурі. Саме мова допомагає людям (у нашому випадку – ірландцям) у процесі самовираження та створення власної ідентичності. Таким чином, щоб визначити лінгвокультурологічні особливості перекладу, слід передусім простежити особливості застосованих перекладацьких трансформацій. Адже в процесі перекладу, заповнюються деякі лакуни і відбуваються деякі заміни в поняттях, словосполученнях тощо. Слід зазначити, що в соціальному романі Райана «Серце на шарнірі» української перекладачки Ользи Демиденко вдається зберегти та відтворити мовні та культурні особливості ірландців за допомогою різних перекладацьких прийомів, таких як: компресія, інверсія, вербалізація, літота, пошук заміників тощо. «Серце на шарнірі» – це соціальний роман.

Соціолінгвістичні особливості трансляції ірландських реалій у художній літературі розкриваються через ціннісні та духовні орієнтації персонажів та, відповідно, через особливості їхньої мови. Місце героя у суспільстві тісно пов'язані з його мовної специфікою, і навпаки – мову відбиває соціальний тип. У роботі аналізуються соціологічні та мовні особливості різних персонажів-оповідачів роману «Серце на шарнірі». Так, саме через соціальний статус та мову персонажів-оповідачів ми бачимо особливості їхнього життя та специфіку мовлення, такі як діалект, ненормативна лексика, сленг тощо.

4. ВИСНОВКИ І НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Переклад реалій – багатогранний процес, оскільки під час відтворення ми маємо вивчити традиції, культуру, менталітет та звичаї, спосіб життя того народу, у мові якого існує та чи інша реалія. Перекладацький аналіз довів, що переклад реалій може відбуватися за допомогою різних прийомів перекладу, але найуживанішими є транскрипція і транслітерація, калькування та напівкалька, описовий метод з тлумаченням, роз'ясненням, семантичний український відповідник. З-поміж особливостей передачі ірландських реалій на українську мову слід також звертати увагу на соціолінгвістичний та культурологічний аспекти. Лінгвокультурологічний вимір передбачає роботу із двома важливими частинами цього питання: мовним і культурологічним.

Щодо перспективи подальших наукових розвідок, то явище «реалія» залишається актуальним для науковців і потребує подальшого вивчення, розробок практичних рекомендацій, дослідження способів відтворення культурно маркованих лексем ірландського народу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Гапонів А. Б., Возна М. О. Лінгвокраїнознавство. Англomовні країни. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. 464 с.
- Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів, 1989. 216 с.
- Лебедь Ю. О. Мовні реалії та способи їх перекладу. *Актуальні проблеми сучасного перекладознавства : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Черкаси, 30 травня 2018 року). Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2018. С. 67–72.
- Маккормак Дж. Історія Ірландії: / з англ. пер. А. Олійник, Т. Бойко. К.: Юніверс, 2006. 296 с.
- Раян Д. Серце на шарнірі. Роман / перек. з англ. О. Демиденко. Львів: «Астролябія», 2020. 208 с.
- Ryan D. *The spinning heart*. Transworld Ireland, 2012. 160 p.

REFERENCES

- Haponiv, A. B., & Vozna, M. O. (2005). *Linhvokrayinoznavstvo. Anhlo-movni krayiny. Pidruchnyk dlya studentiv ta vykladachiv vyshchih navchalnykh zakladiv* [Linguistics. English-speaking countries. Textbook for students and teachers of higher education. institutions-]. Vinnytsia. [in Ukrainian]
- Lebed, Yu. O. (2018). *Movni realiyi ta sposoby yikh perekladu* [Linguistic realities and methods of their translation]. *Actual problems of Translation studies. A collection of articles*, 67–72. [in Ukrainian]
- McCormack, J. (2006). *Istoriia Irlandii* [History of Ireland] (trans. A. Oliynyk, T. Boyko). K.: Univers. [in Ukrainian]
- Ryan, D. (2012). *The spinning heart*. Transworld Ireland.
- Ryan, D. (2020). *Sertse na sharniri* [The spinning heart (transl. O. Demydenko)]. Lviv: Astrolabia Publishing House. [in Ukrainian]
- Zorivchak, R. P. (1989). *Realiya i pereklad (na materialy anhlo-movnykh perekladiv ukrayinskoyi prozy)* [Reality and translation (based on the material of English translations of Ukrainian prose)]. Lviv. [in Ukrainian]

Olena Shepeliieva, Olha Demydenko, Kateryna Mazepa. Peculiarities of translation of Irish linguistic realities into Ukrainian. The article examines the peculiarities of the translation of Irish linguistic realities into Ukrainian based on the analysis of English-language fiction, because this is one of the areas of linguistics that is developing very actively. It is emphasized that the transmission of extra-linguistic reality by words-realities is one of the most difficult problems in the theory and practice of translation, which includes not only the translation aspect, but also country studies, intercultural communication, etc. It is noted that culturally marked lexemes are used to indicate the color of a particular nation, represent certain aspects of its mentality. Such words/phrases mostly have no counterparts in other languages and require special attention and meticulousness in rendering them in the target language. A popular method used to interpret and systematize theoretical material is the method of analysis and synthesis. The problems of adequate translation of the Irish nationally marked vocabulary in the Ukrainian reproduction are also clarified, and the typology of Irish realities during translation is characterized. The research of Irish realities, the results of which are briefly presented in this article, was conducted on the materials of historical monuments of the Irish people (sagas, rocks) and the novel of the Irish writer Donal Ryan "The Spinning Heart". The translation analysis proved that the translation of realities can be done with the help of various translation methods, but the most used are transcription and transliteration, tracing and semi-tracing, descriptive method with interpretation, clarification, semantic Ukrainian counterpart. Among the peculiarities of the transfer of Irish realities into the Ukrainian language, attention should also be paid to sociolinguistic and cultural aspects. The linguistic and cultural dimension involves working with two important parts of this issue: linguistic and cultural.

Keywords: reality; classification of culturally marked units; Irish realities; methods of translating Irish realities; Fiction.

Received: October 28, 2022
Accepted: November 11, 2022